

**Andrei Harbatski**

ORCID: 0000-0001-5098-0949

DOI: 10.15290/dhmgz.02.2022.08

## Socjalizacja jako mechanizm kształtowania tożsamości dziecka

### **Socialization as a Mechanism for Shaping a Child's Identity**

**STRESZCZENIE:** Niniejszy tekst stanowi próbę ukazania wpływu socjalizacji jako mechanizmu kształtowania tożsamości dziecka. Cel ten realizowany jest poprzez analizę następujących problemów: sens ludzkiej tożsamości; wieloaspektowa definicja socjalizacji jako mechanizm kształtowania tożsamości dziecka; istota i treść socjalizacji w antropologii pedagogicznej; podstawowe instytucje socjalizacji; typy socjalizacji.

Socjalizacja jest procesem złożonym, obejmuje zmiany i rozwój w ciągu życia osoby, będące rezultatem jej wychowania i nauczania. Przedstawiona analiza wymienionych problemów pozwala bowiem w znacznej mierze określić zagadnienia tożsamości człowieka i komunikacji międzyludzkiej, co było zawsze przedmiotem refleksji w historii antropologii pedagogicznej. Obecnie problem ten staje się jednym z najbardziej znaczących, co wiąże się z koniecznością przezwyciężenia tendencji do wyłączenia jednostki we współczesnym społeczeństwie, w którym traci ona prawdziwy sens własnej egzystencji i coraz częściej zaczyna być rozważana w aspekcie celowego działania racjonalnego, pełniąc określone funkcje społeczne.

W tej sytuacji antropologia pedagogiczna zwraca uwagę na to, że socjalizacja to niezbędny składnik cywilizacji, zwraca uwagę na to, w jaki sposób socjalizacja przystosowuje każde kolejne pokolenie do oczekiwań społecznych, jak zapewnia ciągłość tradycji kulturowej i jak uczy i przygotowuje do uczestnictwa w życiu społecznym.

**SŁOWA KLUCZOWE:** dziecko, socjalizacja, kształtowanie, tożsamość, rozwój, antropologia pedagogiczna, szkoła, rodzina, społeczeństwo, normy, wartości

**ABSTRACT:** This text is an attempt to show the influence of socialization as a mechanism for shaping a child's identity. This goal is achieved through the analysis of the following problems: the sense of human identity; multi-faceted definition of socialization as a mechanism for shaping a child's identity; the essence and content of socialization in pedagogical anthropology; basic institutions of socialization; types of socialization.

Socialization is a complex process, it is a process of changes and development during a person's life, resulting from their upbringing and teaching. The presented analysis of the above-mentioned problems allows, to a large extent, to define the problems of human identity and interpersonal communication, which has always been the subject of reflection throughout the history of pedagogical anthropology. Currently, this problem is becoming one of the most significant, which is associated with the need to overcome the tendency for expropriation of the individual in modern society, in which one loses the true sense of one's own existence and increasingly begins to be considered in the aspect of purposeful rational action, performing a specific social function.

In this situation, pedagogical anthropology points to the fact that socialization is an indispensable component of civilization, points to how socialization adapts each subsequent generation to social expectations, how it ensures the continuity of cultural tradition, and how it teaches and prepares for participation in social life.

**KEYWORDS:** child, socialization, shaping, identity, development, pedagogical anthropology, school, family, society, norms, values

## Wstęp

Problem rozwoju osobowości jako takiej i jej rozwój we współczesnym świecie są kluczowymi i złożonymi w teorii i praktyce antropologii pedagogicznej. W wyniku socjalizacji w człowieku rozwija się samoświadomość, na podstawie której kształtuje się własne JA, będące zbiorem wszystkich wyobrażeń na temat różnych stron swojej osobowości, serca jako symbolu miłości i otaczającego świata. Elwira J. Kryńska zauważa „Serce to dar współdziałania z drugim człowiekiem,

wnikania z własną wyobraźnią w jego wewnętrzny świat, bez tendencji do oceniania, za to z pełną gotowością do uznania jego odrębności i uszanowania godności każdego człowieka<sup>1</sup>. Człowiek zmienia role, dorósł i po to, aby jego samoświadomość była adekwatna, musi stale dokonywać korekty na temat wyobrażenia o sobie i otaczającym go świecie. We współczesnej literaturze naukowej coraz częściej spotykamy się z pojęciem „identyczności”.

Takimi badaniami interesowali się pedagodzy, filozofowie oraz socjologowie na przestrzeni ponad 150 lat i nadal się tym zajmują. Należy jednak zauważyć, że poszczególne aspekty danego zagadnienia były poruszane przez niektórych myślicieli we wcześniejszych okresach.

Problematyka współczesnej antropologii pedagogicznej wyróżnia się bezprecedensowym zakresem. Człowiek jako wychowawca i wychowywany badany jest obecnie w kontekście różnych krajów, kultur i epok historycznych.

Podstawę współczesnej antropologii pedagogicznej stanowią typy relacji człowieka do człowieka i do ludzkości. Są one rozpatrywane w przestrzeni funkcjonowania człowieka, w przestrzeni doświadczeń i w przestrzeni czasu – z historycznymi i systematycznymi przykładami.

## Sens ludzkiej tożsamości

Zagadnienia tożsamości osobowościowej, ludzkich relacji i komunikacji zawsze stanowiły przedmiot rozważań w ciągu historii filozofii i antropologii pedagogicznej. Jednak obecnie problematyka ta staje się jedną z bardziej znaczących, co wiąże się z koniecznością pokonania tendencji całkowitej alienacji osobowości we współczesnym społeczeństwie, w którym traci ona prawdziwy sens własnego istnienia i coraz częściej zaczyna być rozpatrywana w aspekcie ukierunkowanej na cel działalności, wykonania określonej funkcji społecznej. Proces wyobcowania nabiera wyrazistego charakteru w warunkach kultury masowej, panowania zunifikowanych standaryzowanych norm i wartości, narzucanych społecznymi strukturami osobowości, w wyniku czego powstaje „jednowymiarowy człowiek”. Sprzyja temu rozwój

---

<sup>1</sup> E. Kryńska, *Pedagogika serca Kornela Makuszyńskiego*, [w:] E.J. Kryńska, A. Skreczko (red.), *Wychowanie – ale jakie?*, Białystok 2007, s. 99.

środków masowego przekazu, które przeszkadzając bezpośrednim żywym kontaktom, zatapiają osobowość w wirtualnej rzeczywistości. We współczesnym świecie osobowości coraz trudniej utożsamić się jako unikalnej całości, jako własne Ja, gdyż rozpada się ona na wiele jednocześnie współistniejących i często skonfliktowanych między sobą obrazów. W życiu codziennym dość powszechnym zjawiskiem staje się „praktyka” gry aktorskiej, udawania, kiedy jednostka jest zmuszona pokazywać siebie w masce jako niezbędnym warunkiem sukcesywnej komunikacji społecznej.

Obecnie utrata tożsamości człowieka wiąże się z rozwojem biotechnologii, która poszerzając jego możliwości, pozwala jednocześnie realizować nowy typ ingerowania w życie ludzkie, w wyniku czego łamane jest prawo nie tylko do cielesnej, lecz i duchowej integralności osobowości. Rodzi się problem autentyczności istnienia osobowości związanej z koniecznością jej samookreślenia i samokonstrukcji, z możliwością realizacji własnego projektu życia i personifikacji własnego JA.

Współczesny człowiek ma tendencję do anonimowości istnienia, co prowadzi do narastania konformizmu i orientacji osobowości na zachowanie, normy, wartości i postawy, podzielane przez społeczeństwo. Wskutek tego jednostka traci zdolność do niezależnego myślenia i refleksji na temat własnego indywidualnego życia i odpowiedzialności za swoją działalność i zachowanie. Wtapiając się w nieautentyczne sposoby życia i nieprawdziwą komunikację, człowiek nie tylko sam staje się istotą anonimową, lecz także zaczyna traktować innych ludzi jako „das Man” – bezimienna masa (wykorzystując terminologię M. Heideggera) – ludzie. W ten sposób, tracąc zdolność autentycznego rozumienia samego siebie i otaczającej rzeczywistości, osobowość wytwarza iluzoryczny obraz JA, kierując się postawą „wydaje się zamiast być”. Żyjąc we współczesnym społeczeństwie, wykonując wiele standardowych ról społecznych, osobowość może znaleźć się w stanie kryzysu własnej tożsamości. W nowych realiach antropologia pedagogiczna wskazuje na to, że samoświadomość osobowości, posiadanie wewnętrznego centrum duchowego, uformowany system poglądów na temat wartości i światopoglądu, kształtujący się w procesie prawdziwych wzajemnych oddziaływań komunikacyjnych, stanowią niezbędny warunek przeciwstawienia się konformizmowi i wzmacniania polityki wielokulturowości. Jerzy Nikitorowicz podkreśla „Wielokulturowość to nie obecność

obok siebie różnych kultur, co najczęściej określa się pluralizmem, to publiczna przestrzeń, w której różne społeczności mogą wchodzić w interakcje, ubogacać się wzajemnie, a także tworzyć nową wspólnotę bez potrzeby rezygnacji z rdzennej tożsamości”<sup>2</sup>.

Ostatnio wśród filozofów i antropologów pojawiło się pojęcie integralnej osobowości. Integralna osobowość przedstawiana jest jako forma, która stanowi podstawę wszystkich najróżnorodniejszych zdolności, pozwalająca przypisywać owe zdolności jako przynależące do konkretnego człowieka. Rosyjski filozof D. Dorofiejew pisze „Taką integralną tożsamością proponuję nazywać pojęcie antropologiczne, odróżniające je od prywatnych zdolności antropologicznych na tej samej podstawie, na której w logice kategorii różnią się od pojęć”<sup>3</sup>.

Jaką rolę odgrywa współczesne wykształcenie w kształtowaniu integralnej tożsamości?

Procesy zachodzące w świecie transformacji i modernizacji form ekonomicznych, politycznych, społecznych, kulturowych życia i świadomości społecznej postawiły przed nauką szereg pytań na temat roli czynników duchowych w tych procesach. Antropolodzy coraz częściej mówią o tym, że ogromnym przekształceniom powinna towarzyszyć uprzednia modernizacja świadomości społecznej i poradzenie sobie z wieloznacznością świata. Ewa Wysocka twierdzi:

Jakość ludzkiego życia wyznaczana jest przez konieczność poradzenia sobie z wieloznacznością świata i pokonaniem naturalnych kryzysów doświadczanych w biegu życia. Każdy okres rozwoju wiąże się z doświadczeniem charakterystycznego dlań kryzysu, a kryzysy te bezpośrednio – w młodości – związane są z tożsamością, o której można mówić na wiele sposobów<sup>4</sup>.

Poprzedzająca modernizacja powołana jest nie jako uzupełnienie modernizacji społecznej, kulturowej, politycznej i ekonomicznej,

<sup>2</sup> J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, Sopot, Łódź 2010, s. 9.

<sup>3</sup> Д. Дорофеев, *Концепты человеческой идентичности: философско-антропологический анализ*, „Культурология” 2013, nr 1, s. 214-215.

<sup>4</sup> E. Wysocka, *Wschodząca dorosłość a tożsamość młodego pokolenia – współczesne zagrożenia dla kształtowania tożsamości. Analiza teoretyczna i empiryczne egzemplifikacje*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2013, nr 1, s. 69-70.

lecz powinna stanowić ich rdzeń, kręgosłup. Takie podejście pozwoli kształtować integralną tożsamość. Szczególne miejsce w poprzedzającej modernizacji zajmuje młodzież i rola systemowego podejścia do podnoszenia poziomu wykształcenia. Wykształcenie stanowi sferę twórczości humanistycznej. Jako system technologii humanistycznych, sfera kształcenia ma za zadanie wyposażyć człowieka w instrumenty pracy w sferze społeczno-humanistycznej, nauczyć pracy z ludźmi. Jak zauważa Mirosław Szymański: „Dużo zależy od mądrości i siły woli samej jednostki, ale też od osób i instytucji, które wspierają ją w rozwoju, wywierają na nią różnorodne wpływy, inspirują do określonych działań, pobudzają lub wyhamowują aspiracje i dążenia”<sup>5</sup>. Systemowe podejście zapewnia ciągłość i spójność procesu nauczania i wychowania ukierunkowanego na kształtowanie osobowości, która jest świadoma swojej przynależności do kraju ojczystego, rodzimej kultury, świadoma swojej odpowiedzialności przed państwem. W wariacie etnoregionalnym kształtowanie świadomości obywatelskiej i prawnej młodego człowieka, świadomego pełni swoich praw i odpowiedzialnego obywatela, możliwe jest tylko w tym przypadku, kiedy następuje tożsamość osobista, zakorzenienie osobowości w kulturze swojego narodu, istnienie uczucia organicznego uwikłania w tradycji przodków, ich moralnej mentalności<sup>6</sup>.

Pierwszym warunkiem kształtowania integralnej tożsamości jest zachowanie swojej kultury, własnego kodu narodowego. Drugim warunkiem jest organizacja procesu edukacyjnego typu kulturowo-twórczego. W procesie kształcenia typu kulturowo-twórczego dokonuje się ciągle ruch etnicznego moralnego punktu widzenia w odniesieniu do zrozumienia, porównania podstaw wartości kulturowych państwa w kontekście ogólnoludzkiego procesu historycznego. Systemowość ruchu edukacyjnego uwarunkowana jest orientacją programów nauczania i wychowania w zależności od wiekowych tendencji postrzegania świata. W tym ruchu szczególnie ważny jest etap wiekowy (15-17 lat) – wiek młodzieńczy, kiedy w centrum uwagi ucznia i pedagoga znajdują się procedury kształtowania samoświadomości, kulturowej tożsamości osobowości. Trzecim warunkiem kształtowania integral-

<sup>5</sup> M.J. Szymański, *Konstruowanie tożsamości człowieka – współczesne dylematy*, „Ruch Pedagogiczny” 2013, nr 4, s. 11.

<sup>6</sup> M. Sobiecki, *Komunikacja międzykulturowa w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2016, s. 17.

nej osobowości jest duchowe kształtowanie osobowości. Odnośnie do pojęcia „duchowość” Katarzyna Skrzypińska podkreśla

To termin wieloznaczny, obejmujący szereg zjawisk i procesów. Znane są przynajmniej trzy jego znaczenia: 1) w sensie psychologicznym, np. jako wymiar osobowości, jako zbiór potrzeb, dążeń i celów; 2) w sensie społecznym, np. jako relacja między ludźmi, gdy mówimy o bliskości duchowej; 3) w sensie religijnym – jako relacja między Bogiem a człowiekiem<sup>7</sup>.

Kształtowanie integralnej osobowości zbiega się z duchowymi procesami kształtowania osobowości, w trakcie których realizowane jest przechodzenie od zdolności autorefleksji, oceny, uzasadnianie swojego postępowania (uzasadnienia etyczne i estetyczne) do świadomego zdobycia kryteriów behawioralnych (kryteria wartościujące) i następnie – do utrwalenia w kulturze osobowości wartości stających się imperatywem kategorycznym zachowania i praktyki społecznej człowieka, jego przyzwyczajenia i charakteru. Jednocześnie wartości etyczne i estetyczne występują nie jako chwilowe, przypadkowe twory, lecz jako wynik doświadczeń kulturowych pokoleń, doświadczeń nagromadzonych w historii narodu, grupy etnicznej, nacji i sprawdzone w czasach współczesnych.

### **Wieloaspektowa definicja socjalizacji jako mechanizm kształtowania tożsamości dziecka**

W nurcie wieloaspektowego definiowania pojęcia socjalizacji mieści się propozycja Agnieszki Zduniak. Uznaje, że proces socjalizacji ma charakter całościowy, obejmuje bowiem zarówno świadome, jak i niezamierzone formy oddziaływania na jednostkę. Autorka twierdzi, że wykształcenie stabilnej struktury osobowości, będące celem socjalizacji i miernikiem jej sukcesu, zależy w dużej mierze od zgodności owych oddziaływań i wpływów. Idealnym celem socjalizacji, możliwym do wyobrażenia, choć w praktyce nierealnym, byłaby całkowita internalizacja przekazywanych wartości, norm i wzorów zachowań, wyrażająca się nie tyle w tym, że jednostka

<sup>7</sup> K. Skrzypińska, „Dokąd zmierzam?” – duchowość jako wymiar osobowości, „Roczniki Psychologiczne” 2008, t. 11, nr 1, s. 48.

przestrzega określonych zasad ze względu na to, że wymaga tego od niej otoczenie społeczne, lecz raczej w tym, że w ogóle nie przychodzi jej do głowy, że można by postąpić inaczej<sup>8</sup>.

Socjalizacja – to proces kształtowania osobowości, przyswajania norm i wzorców zachowania, charakterystycznych dla danej grupy, którego wynikiem jest wyobrażenie o sobie i swoim miejscu w społeczeństwie, czyli tożsamości. Socjalizacja – to złożony i życiowo ważny proces. Od niego zależy, w jaki sposób jednostka będzie realizować swoje zdolności, kształtować się jako osobowość.

Socjalizacja zawiera w sobie nabywanie i opanowanie wiedzy, umiejętności i nawyków, kształtowanie systemu wartości, ideałów, norm i zasad życia społecznego.

Na drodze socjalizacji człowiek uczy się podstaw życia społecznego, systemu wartości, nabywa wiedzę, umiejętności i nawyki, „wchodzenie w kulturę”<sup>9</sup>, co daje mu możliwość stania się świadomym uczestnikiem stosunków społecznych. Socjalizacja ma miejsce w warunkach żywiołowego oddziaływania na jednostkę zarówno w różnych sytuacjach życiowych, jak i w warunkach ukierunkowanego kształtowania osobowości.

Socjalizacja w szerokim ujęciu stanowi określenie pochodzenia i kształtowania ludzkiej natury. Mamy na myśli historyczny proces rozwoju rodowego, filogenezę.

Socjalizacja w wąskim znaczeniu jest procesem przyciągnięcia człowieka do życia społecznego na drodze aktywnego przyswojenia norm, wartości i ideałów. Interpretację socjalizacji jako rezultatu przyswojenia przez człowieka warunków życia społecznego i aktywnej reprodukcji doświadczeń społecznych możemy rozpatrywać jako procesy typowe i indywidualne.

<sup>8</sup> A. Zduniak, *Socjalizacja w kontekście nowoczesnego społeczeństwa*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2013, t. 56, nr 1 (221), s. 52.

<sup>9</sup> J. Modrzewski, D. Sipińska, *Socjalizacja*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, Warszawa 2006, s. 805.



## Istota i treść socjalizacji w antropologii pedagogicznej

Problem socjalizacji jednostki jest jednym z zasadniczych w antropologii pedagogicznej. Antropologia bada przede wszystkim istniejące i działające w społeczeństwie mechanizmy przekazywania doświadczeń społecznych z pokolenia na pokolenie, współzależność procesów i instytucji społecznych, a także typowe interakcje społeczne charakteryzujące włączenie się jednostki do społeczeństwa.

To, co społeczne w człowieku nie jest sprzeczne z biologią i nie wypływa z niego. Od momentu narodzin człowiek otrzymuje taką organizację cielesną, w której zaprogramowana jest możliwość uniwersalnego rozwoju do działań społecznych. Zachowanie społeczne człowieka realizowane jest na bazie współdziałania jego programu genetycznego i społeczno-kulturowego, który każde dziecko zaczyna nabywać od pierwszych dni pobytu w szkole.

Już przyjmowanie programu społeczno-kulturowego jest jedną ze stron określających zachowanie człowieka w społeczeństwie. Druga strona związana jest z charakterem jednostki (temperament, zdolności, skłonności).

Z punktu widzenia antropologii pedagogicznej socjalizacja jest całościowym procesem przyswojenia przez jednostkę w ciągu całego życia norm społecznych i prawnych, wartości kulturowych, wiedzy historycznej, stereotypów zachowania, właściwości społeczno-psychologicznych w celu pomyślnego funkcjonowania w społeczeństwie. Maciej Kokociński podkreśla, że „całościowe traktowanie socjalizacji pozwala przedstawiać ów proces jako zintegrowany, trwający całe życie przekaz czynników świadomie internalizowanych poprzez jednostki działające w konkretnej historycznie określonej rzeczywistości społeczno-kulturowej”<sup>10</sup>.

Socjalizacja jest procesem kształtowania osobowości, stopniowego przyswajania wymogów społeczeństwa, nabywania ważnych społecznie cech świadomości i zachowania, pozwalających na integrację ze społeczeństwem, w różnych typach wspólnot społecznych.

<sup>10</sup> M. Kokociński, *Rola grupy rówieśniczej w procesie socjalizacji młodzieży*, Poznań 2011, s. 22.

Najważniejszymi sferami socjalizacji są: działalność (w wieku szkolnym jest ona związana ze zdobywaniem wiedzy), relacje i samoświadomość.

## Podstawowe instytucje socjalizacji

Instytucjami socjalizacji nazywamy te grupy społeczne, instytucje i organizacje społeczne, które są translatorami doświadczeń społecznych dla nowych pokoleń. Wiele instytucji socjalizacji wykorzystuje do tego bazę materiałowo-techniczną, wysoko wykwalifikowane kadry, opracowane treści, technologie, metodyki, sposoby i procedury. We współczesnym społeczeństwie powstało wiele instytucji socjalizacji, rozwijających się według własnych reguł.

We wszystkich społecznościach wiodącymi instytucjami socjalizacji jednostki były i są: rodzina i szkoła, które zwłaszcza w początkowych etapach rozwoju osobowościowego odgrywają decydującą rolę. Zdaniem Bożeny Matyjas, w rodzinie zachodzi proces socjalizacji pierwotnej, obejmującej wpływy zamierzone i niezamierzone. Wpływ rodziny jest wielostronny, dotyczy zachowania dziecka, jego stosunku do innych osób, wzorów postępowania, systemu norm i wartości<sup>11</sup>. „Szkoły wytwarzają specyficzną atmosferę, typ relacji międzyludzkich, swój indywidualny styl i klimat. Próby zdefiniowania tego zjawiska napotykać jednak trudności. Definicje klimatu szkoły mają w większości charakter intuicyjny lub metaforyczny i niezbyt precyzyjnie opisują analizowane zjawisko”<sup>12</sup>.

Najważniejsze instytucje socjalizacji – to system kształcenia (szkoła i instytucje oświatowe), środki masowego przekazu, zbiorowość pracownicza, instytucje kultury, Kościół, wspólnoty wyznaniowe. Najważniejszymi zwolennikami socjalizacji są grupy rówieśnicze, a także konkretne osoby – ojciec, matka, nauczyciel.

---

<sup>11</sup> B. Matyjas, *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne jako synergiczna przestrzeń socjalizacji*, „Open Access” 2017, t. 16, nr 38, s. 47.

<sup>12</sup> K. Ostaszewski, *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Warszawa 2014, s. 138.

Instytucje i przedstawiciele socjalizacji nie tworzą jednolitego systemu hierarchii. Socjalizacja zawiera w sobie nie tylko działania świadome, kontrolowane i ukierunkowane, ale także procesy żywiołowe i spontaniczne. Wzmacnia to prawdopodobieństwo socjalizacji, poszerza autonomię kształtującej się osobowości, niezbędną dla jej elastyczności, zdolności do samodzielnego podejmowania decyzji, przeciwstawiania się naciskom z zewnątrz. Jednocześnie taka autonomia może doprowadzić do patologii społecznej, zachowania odbiegającego od przyjętych norm.

## Typy socjalizacji

Socjalizacja stanowiąca złożony wielostronny proces może być klasyfikowana według różnych kryteriów. Przede wszystkim charakter wspólnoty społecznej, warunkujący mechanizm regulacji życia społecznego, posiada swoje kryteria.

We wspólnocie społecznej możemy wyróżnić następujące typy socjalizacji: klasową, liberalną, humanistyczną, konformistyczną, naturalną, jednorodną, reglamentowaną, monosocjokulturową, polisocjokulturową, kulturową, prawną. W każdym społeczeństwie obserwujemy szerokie spektrum typów socjalizacji z przewagą jednego z typów. Jako następne kryterium uwzględniana jest treść procesu socjalizacyjnego, pozwalająca wyróżnić takie typy socjalizacji jak: poznawcza, zawodowa, prawna, polityczna, pracownicza, ekonomiczna, etyczna, estetyczna.

Trzecie kryterium związane ze skutecznością socjalizacji pozwala wyróżnić socjalizację normatywną, odchylającą się, pomyślną, kryzysową, przymusową, przedwczesną, rehabilitacyjną, przyspieszoną, opóźnioną.

Sukces socjalizacji zależy od tego, w jaki sposób społeczeństwo, grupy społeczne, instytucje i organizacje socjalizacji w sposób ukierunkowany, celowy i niecelowy wpływają na osobowość. Ustalono, że bilans wpływów instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych na osobowość jest warunkiem pomyślnej socjalizacji. Przedstawiciele antropologii pedagogicznej wskazują na to, iż zachwianie tego bilansu na korzyść żywiołowych kanałów socjalizacji, a także brak równowagi wewnątrz

szkół i wyższych uczelni na korzyść ukierunkowanych, niezweryfikowanych środków oddziaływania, obniża intensywność przyswojenia przez młodzież normatywnych elementów kultury, norm etycznych i moralnych, prowadzi do różnego rodzaju zaburzeń<sup>13</sup>.

W naukach antropologicznych wyróżnia się kilka wariantów podstawowych etapów socjalizacji.

Etapy socjalizacji (wariant pierwszy):

1. Pierwotny – przyswojenie przez dziecko norm i wartości;
2. Wtórny – przyswojenie nowych norm i wartości przez człowieka dorosłego.

Etapy socjalizacji (wariant drugi):

1. Etap adaptacji (od momentu narodzin do okresu dojrzewania). Na tym etapie następuje bezkrytyczne przyswajanie doświadczeń społecznych, głównym mechanizmem socjalizacji jest naśladownictwo;
2. Pojawienie się chęci wyróżnienia siebie spośród innych – etap identyfikacji;
3. Etap integracji, wdrożenia się do życia społecznego, który może przebiegać pomyślnie lub niepomyślnie;
4. Etap pracy. Na tym etapie następuje odtwarzanie doświadczeń społecznych, wpływ na środowisko;
5. Etap po zakończeniu pracy zawodowej (wiek emerytalny). Charakteryzuje się przekazywaniem doświadczeń społecznych nowym pokoleniom.

Etapy socjalizacji (wariant trzeci) związany z wiekiem:

1. Niemowlęcy (do 1 roku życia);
2. Maluch (1-3 lat);
3. Przedszkolak (3-6 lat);
4. Uczeń klas początkowych (6-10 lat);
5. Nastolatek (11-14 lat);
6. Wczesny młodzieniec (15-17 lat);
7. Młodzieniec (18-23 lata);
8. Okres młodości (23-33 lata);

---

<sup>13</sup> Zob: А. Матвеева, *Механизмы социализации личности в условиях постиндустриализма*, Москва 2016; Н. Родина, *Психологические аспекты социализации личности: к вопросу о моделях классификации видов социализации*, „Психологическая наука и образование” 2005, t. 10, nr 1, s. 45-50.

9. Okres dojrzałości (34-50 lat);
10. Podeszły wiek (50-65 lat);
11. Starość (65-80 lat);
12. Długowieczność (powyżej 80 lat).

Rozpatrując etapy wiekowe młodzieży, antropologia pedagogiczna bada procesy włączenia norm społecznych i wartości kulturowych do świadomości dorastającego pokolenia, a także realizowania tych norm i wartości w realnych warunkach życiowych<sup>14</sup>.

Ważne miejsce w antropologii pedagogicznej odgrywają czynniki wpływające na socjalizację.

Na każdym etapie socjalizacji na człowieka oddziałują czynniki, których wzajemne relacje na poszczególnych etapach są różnorodne.

Ogólnie antropolodzy wyróżniają pięć czynników wpływających na proces socjalizacji:

1. Dziedziczność biologiczna;
2. Otoczenie fizyczne;
3. Kultura, otoczenie społeczne;
4. Doświadczenie grupowe;
5. Doświadczenie indywidualne.

Proces socjalizacji obejmuje wszystkie grupy społeczne. W ramach tego procesu przyswojenie nowych norm i wartości zamiast starych określamy resocjalizacją, natomiast utrata przez jednostkę nawyków zachowania społecznego – desocjalizacją. Odchylenie w socjalizacji przyjęto nazywać dewiacją.

Model socjalizacji definiują wartości, do których przywiązane jest społeczeństwo oraz typ oddziaływań społecznych, które powinny być odtworzone. Socjalizacja zorganizowana jest w sposób zapewniający odtwarzanie właściwości systemu społecznego. Jeżeli główną wartością społeczeństwa jest wolność jednostki, to stwarza ono ku temu warunki. Jeżeli jednostka ma zapewnione określone warunki, wtedy uczy się samodzielności i odpowiedzialności, szacunku do siebie i innych. Przejawy tego zjawiska obserwujemy wszędzie: w rodzinie, szkole, na uczelni, w pracy. Warto zauważyć, że liberalny model socjalizacji zakłada organiczną jedność wolności i odpowiedzialności i aktywizację roli wartości

---

<sup>14</sup> Zob: A. Мудрик, *Социализация человека*, Москва 2004.

Wartości aktywizują przebieg relacji międzyludzkich. Komunikują człowieka z drugim człowiekiem, humanizują lub dehumanizują jego relacje. Są przedmiotem odniesienia dla jednostki, przyciągają i otwierają jednostkę na rzeczywistość, zobowiązują ją i ukierunkowują. Są potrzebą oraz przedmiotem dążenia i odniesienia ludzkiego życia, rzeczywistością, w której człowiek uczestniczy, do której świadomie się odnosi i do której dąży<sup>15</sup>.

Proces socjalizacji człowieka trwa przez całe życie, lecz szczególnie intensywnie przebiega w młodości. To właśnie wtedy tworzy się fundament duchowego rozwoju osobowości, zwiększa się znaczenie jakości wychowania, podnosi odpowiedzialność społeczeństwa, dająca określony system parametrów procesu wychowania. Wychowanie zawiera projekcję świadomości narodowej, kształtowanie światopoglądu opartego na wartościach ogólnoludzkich i duchowych; rozwój twórczego myślenia; rozwój aktywności społecznej, celowości, potrzeby i umiejętności pracy w kolektywie, dążenie do nowego i zdolność znajdowania optymalnego rozwiązania problemów życiowych w niestandardowych sytuacjach; potrzebę stałego samokształcenia i kształtowania cech zawodowych; zdolność samodzielnego podejmowania decyzji; poszanowanie prawa, wartości moralnych; społeczną odpowiedzialność, odwagę obywatelską, rozwój uczucia wewnętrznej wolności i godności człowieka.

## Podsumowanie

Najważniejszymi zagadnieniami, które stoją przed antropologią pedagogiczną w związku z zadaniem kształtowania tożsamości młodzieży są:

1. Indywidualny rozwój człowieka, kształtowanie osobowości jest procesem holistycznym.
2. Dla rozwoju człowieka w ciągu całego życia charakterystyczne są zmiany jakościowe i ilościowe, wielokierunkowość, korelacja, integracja, nierówność, heterochroniczność (nierównoczesowość), elastyczność, sprzeczność.

---

<sup>15</sup> L. Dakowicz, *Świat wartości przyszłych nauczycieli*, Białystok 2006, s. 44.

3. Wykorzystanie definicji „identyczność” w ramach współczesnej antropologii pedagogicznej, posiadającej szeroko uznany status interdyscyplinarny, a także wysoki potencjał integracyjny i heurystyczny, konkretyzacja na nowej podstawie filozoficznej podejścia skoncentrowanego na osobie w pedagogice; Ujawnianie komplementarnej drogi i środków (mechanizmów) we wzajemnych relacjach integracji interdyscyplinarnej. Pozwala to na znaczny rozwój dalszego kształtowania antropologii pedagogicznej, leżącej u podstaw współczesnej pedagogiki jako nauki integracyjnej oraz przedstawić punkty odniesienia dla jej przekształcenia z antropologii podsumowującej w antropologię fenomenologiczną.
4. Socjalizacja jest procesem przyswojenia przez jednostkę w ciągu całego życia norm społecznych i wartości kulturowych w celu pomyślnego funkcjonowania w społeczeństwie, do którego należy. Najważniejszymi sferami są: wykształcenie, działalność, relacje i samoświadomość.
5. Kolejny problem antropologii pedagogicznej zawarty jest w ocenie i rozumieniu realnej sytuacji w wychowaniu. Wychowanie to nieustanna działalność. Sytuacja rzeczywista w wychowaniu jest tym, co zachodzi w dziecku teraz i w tym miejscu, moment podejmowania samodzielnych decyzji, przezwyciężenia nowego pozytywnego poziomu w wychowaniu moralnym. Wychowanie ustawiczne trwa przez całe życie. Należy o tym pamiętać przy ocenie sposobów i etapów socjalizacji.
6. Ogromne znaczenie mają zagadnienia odnoszące się do kształtowania tożsamości jako procesu wieloczynnikowego, wymagają stałego studiowania i umiejętnego uwzględnienia pedagogicznego wpływu wszystkich czynników wpływających na to kształtowanie. Tylko w oparciu o pozytywny wpływ, naturalne zadatki i zdolności uczących się, przy neutralizacji wpływów negatywnych, wychowanie jest w stanie odgrywać rzeczywście dominującą rolę w kształtowaniu tożsamości. Wychowanie jako zewnętrzny czynnik kształtowania tożsamości może być efektywne tylko pod warunkiem, jeżeli będzie oparte na wewnętrznych mechanizmach kształtowania tożsamości młodzieży, stymulowaniu do aktywnej pracy nad sobą, samorozwojem i samodoskonaleniem. Wychowanie, przy zapewnieniu

wysokiego poziomu rozwoju dorastającego pokolenia, w żadnym przypadku nie może dopuszczać równości w kształtowaniu osobowości. Najważniejszym zadaniem jest ujawnienie i wszechstronny rozwój pozytywnego potencjału każdej osobowości, jej naturalnych zadatków, zdolności i skłonności, które łącznie określają kształtowanie indywidualności i tożsamości.